

DERLEME / REVIEW

Emzirme ve Anne Sütünün Tarihsel Süreçteki Yeri*The Historical Place of Breastfeeding and Breast Milk*Didem YÜKSEL¹ , Hatice BAL YILMAZ² ¹Ufuk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu, Ankara.²Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İzmir.

Geliş tarihi/Received: 06.01.2020

Kabul tarihi/Accepted: 16.05.2020

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Didem YÜKSEL, Arş. Gör.

Ufuk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu

Mevlana Bulvarı (Konya Yolu) No: 86-88

Balgat- Ankara, Türkiye

E-posta: didemyuksel5@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2120-7679

Hatice BAL YILMAZ, Prof. Dr.

ORCID: 0000-0001-8015-6379

Öz

Emzirme ve anne sütünün tarihsel süreçteki yerine baktığımızda, tarih öncesi dönemden günümüze kadar anne sütü, bebek ve çocuk beslenmesinde vazgeçilmez bir besin kaynağı olmuştur. Tarih boyunca, mesela Mezopotamya ve Antik Yunan'da emzirme kutsanmış, mitolojide de emzirmeye ve anne sütüne çok sayıda atıf yapıldığı görülmüştür. Orta Çağ Döneminde ise, anne sütünün, emziren kadının fiziksel ve psikolojik özelliklerini bebeğe iletebileceğine inanılmış bu yüzden emzirmenin annelerin görevi olduğu savunulmuş ve sütanne kullanımına karşı çıkmıştır. Rönesans Döneminde, çocuk sağlığı ile ilgili yazılar, annenin bebeğini emzirmesini savunmuştur. Takip eden yüzyıllarda sanayileşme ile birlikte anneler çalışmak zorunda kalmıştır. Bu toplumsal dönüşümle birlikte ilk kez formül mama kullanılmaya başlanmıştır ve 20.yüzyılda anne sütünün içeriği ve faydası kanıtlanmış ancak formül mamalar bebek beslenmesinde ilk tercih olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bu yüzyılın sonunda, bebek ölümlerinde artışla birlikte Nekrotizan Enterokolit gibi birçok hastalık salgınları meydana gelmiştir. Günümüzde ise, bebek ve çocuk sağlığı açısından anne sütüyle beslenmenin önemi tüm dünya ülkeleri tarafından kabul edilmekte ve uluslararası kuruluşlar tarafından da desteklenmektedir. Sonuç olarak; geçmişten günümüze tüm medeniyetlerde ve çağlarda, emzirme ve anne sütünün önemi kabul edilmiştir. Ancak bazı dönemlerde anne sütüne ve emzirmeye gereken önem verilmemiştir. Bu sebepten dolayı, derleme türündeki çalışmanın amacı, tarihsel süreçte emzirme ve anne sütünün yerini ve önemini açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Emzirme, anne sütü, tarihsel süreç, sütanne.**Abstract**

When we look at the place of breastfeeding and breast milk in the historical process, breast milk has been the most significant nutritional element of infant and child feeding since prehistoric times to the present day. Throughout history, for example, in Mesopotamia and Ancient Greece, breastfeeding was blessed, and many references were made to breastfeeding and breast milk in mythology. In the medieval period, breast milk was believed to transmit the physical and psychological characteristics of nursing women to babies. Breastfeeding was stated to be the responsibility of mothers, and wet nursing was strongly opposed. During the Renaissance, writings on children's health supported that breastfeeding should be performed by mothers themselves. In the following centuries, industrialization forced women to participate in labor force. With this social transformation, formula was introduced for the first time and, although the benefits of breast milk were proven in the 20th century, it still had been the first choice for feeding babies. At the end of this century, in addition to rising baby mortality rates, many epidemics such as Necrotizing Enterocolitis broke out. Today, the importance of breastfeeding for babies' health is globally accepted and supported by international institutions. As a result, the importance of breastfeeding and breast milk has been recognized in all civilizations and ages from past to present. However, in some periods, breast milk and breastfeeding were not given the importance they deserve. For this reason, this review study aims to explain the place and importance of breastfeeding and breast milk in the historical process.

Keywords: Breastfeeding, breast milk, historical process, wet nurse.

1. Giriş

Doğa kadının vücudunu, doğumdan hemen sonra bebeğini besleyebilmesi için bir çift memeyle donatmıştır. Bebek için anne memesi en rahatlatıcı yerdir ve doğumdan hemen sonra, memeler sütle dolarak bebeğin her ağladığında emzirilmesi anneye verilen en önemli eylemdir. Anne sütü, ilk altı ay yenidoğanda optimum büyüme ve gelişme için gerekli olan sıvı, protein, yağ ve vitamin gibi tüm enerji ve besin öğelerini tek başına sağlayabilen, biyo yararlılığı yüksek, sindirimi kolay doğal bir besindir. Anne sütü ve emzirmenin hem bebek hem de anne için, başta beslenme olmak üzere, sağlık, bağışıklık, gelişimsel, psikolojik, sosyal ve ekonomik yönden çok sayıda yararları vardır (1). Anne sütü, içindeki koruyucu maddeler nedeniyle bebeği enfeksiyonlara karşı koruyucudur, hazmı kolaydır, ekonomiktir, kaynatmak gerekmez, daima taze, temiz ve bebeğe verilmek üzere hazırdır (2, 3, 4). Tarihsel sürece baktığımızda, pek çok inanışta anne sütü ve emzirme kutsallaştırılmış, bu durum sanat eserlerinde de vurgulanmıştır. Her ne kadar zaman zaman anne sütü ile ilgili olumsuz toplumsal inanışlar olmuş olsa da pek çok düşünür ve filozof anne sütü ve emzirmenin önemine vurgu yapmıştır (5,6). Anne sütü konusunda yapılan araştırmalara 1970'lerden sonra ağırlık verilmesi ve günümüze kadar bu çalışmaların giderek artması anne sütünün eşsiz bir besin olduğunu ve bebek beslenmesindeki önemini tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Bu nedenle çok eski çağlardan günümüze değin emzirmenin bir ritüel olduğunu ve anne sütünün geçmişten günümüze yenidoğan beslenmesinde vazgeçilmez tek besin kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda, derleme türündeki bu çalışmanın amacı tarihsel süreçte emzirme ve anne sütünün yerini ve önemini açıklamaktır.

1.1. Tarih Öncesi Dönemde Emzirme ve Anne Sütü

Avusturya'da 1908 yılında yapılan kazı çalışmalarında, M.Ö 25.000 yıllarına ait olduğu düşünülen "Willendorf Venüsü" isimli kadın figürünün doğurganlığı ve dolayısıyla emzirmeyi vurgulayan kalıntılar olduğu hakkında bilgiler sağlanmaktadır (7).

Tarih öncesi dönemlerde bebek beslenmesine ilişkin çok az şey bilinmekle birlikte yapılan bazı kazı çalışmaları ve incelemelere göre avcı-toplayıcı bir yaşamın sürdürüldüğü için o dönemdeki insan topluluklarında bebeklerin ilk aylarda sadece anne sütü ile beslendiği öngörülmektedir (8,17). Bu çalışmalardan birinde; Belçikada'ki Molars Scladina Mağarasında bulunan 100.000 yıllık Neandertal bir çocuğun lazer taraması tekniği ile dişlerindeki baryum miktarı analiz edilmiştir. Baryum kalsiyuma benzer bir elementtir ve anne sütünde de fazla miktarda vardır. Baryum bebek anne karnıdayken dahi bebekte mevcuttur. Bebek emdikçe baryum seviyesi artar, daha sonra çocuk katı gıdaya geçtiğinde vücuttaki baryum seviyesi azalır. Yapılan bu incelemede, doğumda baryum seviyesinin en yüksek seviyede olduğu, 7 aylık olduğunda baryum seviyesinin azaldığını ve bir yaşından sonra baryum seviyesinin en düşük seviyeye geldiği, buna göre bebeklerin ilk 6 ay sadece anne sütü aldıkları, 7.aydan itibaren katı gıdalara geçtiği belirtilmiştir (10). Antropolojik çalışmalara göre M.Ö 10.000 yıl önceki insanların beslenmesi ile günümüzdeki Papua Yeni Gine ve Kalahari Çölünde yaşayan primitif kabilelerin beslenmesi benzerlik göstermektedir. Emzirme davranışlarının da benzer olduğu, bebeklerini doğumdan sonra 2-6 yaşlarına kadar emzirdikleri tahmin edilmektedir (5,6).

Tarih öncesi dönemde anne sütü, bebeklerin hayatta kalmasını sağlayan 'hayat akı (life fuel)' olarak anılmıştır. Emzirme oldukça kalorili ve besin değeri yüksek yiyeceklerin tüketilmesini gerektiren yoğun bir işlem olarak görülmüştür. Bu yüzden annelerin bu dönemin farkında olması ve yeterli besin alınması istenmiştir (5).

1.2. Antik Dönemde Emzirme ve Anne Sütü

Antik çağda, bebeğin hayatta kalabilmesi için anne sütü kutsal kabul edilmiş ve kaynaklarda Süt Tanrılarının göğüsleri çıplak olarak bırakıldığı görülmektedir. Bir bebeğe "sadece annesi bakmalıdır" anlayışı hâkim kılınmıştır. Ancak eğer anne sütü yetersizse ya da yoksa Babil, Mısır, Yunan ve Roma'da anne sütü ile beslenemeyen bebeklerin beslenmesinde sütanneler ya da beslemek için biberon benzeri kapların kullanıldığına dair kanıtlar kaynaklarda belirtilmiştir. Hem Çin hem de Batı kaynaklarında bu döneme ait çalışmalarda doğumdan sonra bebeğin hayatta kalması, büyümesi ve gelişimi için anne sütünün verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (6).

1.3. Eski Mezopotamya'da Emzirme ve Anne Sütü

Eski Mezopotamya efsanelerine göre, insanlar anne sütüyle yüceltilmiş ve annelik ve emzirmek kutsal bir görev olarak kabul edilmiştir. Çocukların anneler ya da sütanneler tarafından 2-3 yaşına kadar emzirildiği döneme ait Babil yazıtlarından anlaşılmaktadır (5). Bu dönemde, insan ve tanrıların annesi olarak kabul edilen "Verimli Meme Annesi", "Cennet Kraliçesi", "Yaratıcı" olarak kaynaklarda geçen Babil tanrıçası Astarte/İştâr, bebeğini emzirirken tasvir edilmiştir. Bu dönemde de sütanneler alternatif bir çözüm olarak görülmüş ve M.Ö 1800'de Babil Kralı Hammurabi sütanneler ve işveren arasındaki ilişkileri resmileştiren yasalara çıkarılmıştır (6,11).

1.4. Eski Mısır'da Emzirme ve Anne Sütü

Eski Mısır döneminde, bebeğin doğar doğmaz emzirilmesi hem anne için hem de bebek için önemli bir ritüel olarak görülmüştür (6). İsis (Doğurganlık ve analık tanrıçası) Güneş Tanrıçası İsis'in oğlu Horus'u (Güneş Tanrısı) emzirirken ona sadece anne sütü değil sevgi ve ölümsüzlük de verdiğine inanılmıştır (12).

Annenin emziremediği dönemde süt annelerin birincil alternatif olarak kullanıldığı bu dönemde de karşımıza çıkmaktadır. Mısır'da M.Ö. 1500 en eski tıbbi ansiklopedi kabul edilen Ebers Papirusu'nda çocuk sağlığına ilişkin bölümler incelendiğinde; emzirmeye ve anne sütü ile bilgilere rastlanmıştır. Burada, bebek beslenmesinde kullanılacak tek besinin anne sütü olduğu ve bebeğin üç yaşına kadar anne sütü alması gerektiği belirtilmiştir (6).

1.5. Antik Yunan'da Emzirme ve Anne Sütü

Bu döneme ait Hera, Gaea ve Demeter gibi tanrıçaların heykellerinden anne sütünün ve emzirmenin son derece önemli olduğunu anlamaktayız (6). Yunan mitolojisine göre, Zeus'un Doğu Girit'teki Dicte Dağ'ında bir mağarada doğduğu ve keçi sütü içerek sağ kaldığı bilinmektedir. Mitolojiye göre Zeus'un babası Cronus, doğumdan hemen sonra çocuklarını yutuyordu. Rhea bundan korktuğu için Zeus'u doğurduktan sonra Cronus'a bebek gibi görünen bir taş verdi ve oğlu Zeusu'u Amalthea isminde keçi şeklinde olan bir periye emzirmesi için vererek hayatta kalmasını sağladı.

Mikel Kralının kızı Alcmene ile Zeus'un oğlu olan Herakles ile çok gurur duyan Zeus, Herakles'in tanrısal nitelikleriyle donatılmasını istiyordu. Herakles ölümlü bir anneden doğmuştu. Yunan tanrısının sütünü içenlerin ölümsüzlük kazandığına inanılırdı. Bunun için Zeus Herakles'i ölümsüz olan karısı Hera uykudayken onun memesine verdi ve Herakles'i emzirmesini sağladı. Zeus bu emzirmeyi gece boyunca izledi. Hera uyandığında memesinde başkasına ait bir bebeği emzirdiğini fark edince onu fırlatıp atmasıyla memelerinden gece gökyüzünde yıldızların üzerine fişkiran upuzun, çok parlak ve dumanlı bir yol oluştu. Bu süt yağmurları ile ıslanan ve ağırlaşan yıldızların gökyüzünde oluşturduğu yıldız kuşağına Samanyolu Milky Way denilmiştir. Yunan mitolojisinde erkek düşmanı bir kabile olarak bahsedilen, erkeklerle sürekli savaşan ve dişi egemenliğine dayalı savaşçı bir topluluk olan Amazon kadınlarının erkekler ile bir arada yaşamaya da soylarının devamı için erkeklerle ilişkiye girerek hamile kaldıkları belirtilmektedir. Amazonlar daha iyi ok atabilmek için sağ memelerini kestikleri, sol memeleri ile de doğurdıkları kız çocuklarını beslediklerinden söz edilmektedir. Amazonların doğan erkek çocuklarını ise Gargaron olarak bilinen komşu kabileye verdikleri belirtilmektedir (13).

Hipokrat, (M.Ö. 460- 370) fetüsün anne karnında emme refleksinin geliştiğine inanıyordu. Doğurganlığın ve laktasyonun yaşanılan bölgenin havasından ve suyundan etkilendiğini varsayımıştır. Hipokrat, durgun su bulunan yerlerde yaşayan kadınların zor doğum yaptıklarını, çocukların kilo kaybettiğini ve kadınların emzirirken zayıfladığını, soğuk su bulunan yerlerde yaşayan kadınların sütlerinin ise kesildiğini ve çocuklarını emziremediklerini varsayımıştır. Hipokrat'a göre, kadın hamileyken memesinden süt taşıyor ise fetüsün zayıf doğacaktır, memeler sert ve dolgun ise fetüs iyi durumda doğacaktır. Fetüs uterusu oluşmaya başladığında, süt de uterusu üretmeye başlar. Doğumla birlikte bebeğin anneyi emmesi sonrasında sütün damarlar yoluyla uterusu memelere taşındığını belirtmiştir (6,14). "Devlet işlerinde her iki cins de ortaktır" diye düşünen Plato (M.Ö 428/427 ör 424/423-348/347)süt veren koruyucu sınıfındaki annelerin bu işle fazla oyalanmalarını gerektiğini, bu işin bakıcı olarak belirlenen sütannelerin görevi olduğunu vurgulamıştır. Diğer taraftan Aristo (M.Ö 384- 322) emzirmeyi anne-baba görevi olarak görmüş ve sütanne kullanımına karşı çıkmıştır (6).

Plutarch (M.S 46- 120) "Çocukların eğitimi üzerine" adlı çalışmasında, annelerin çocuklarını kendilerinin emzirmeleri gerektiğini, çünkü annelerin emzirirken bebeklerine daha fazla sevgi ve şefkat verebildiklerini, sütannelerin ise bebeği emzirirken annesi kadar sevgi sunamayacağını, çünkü bunu para için yaptığını belirtmiştir (6).

1.6. Romalılarda Emzirme ve Anne Sütü

Eski Roma'da emzirme tanrıçası Roumelia, tüm emziren anne ve bebeklerin koruyucusu olarak bilinir ve herkes tarafından tapılırdı. Ayrıca emzirme Roma mitinde önemli rol oynar, efsaneye göre (MÖ.4 yy) savaş tanrısı Mars'tan hamile kalan Rhea ikizler Romulus ve Remus'u doğurmuş, fakat Amulius bebekleri tahta rakip gördüğü için iki bebeğin de Tibernehrinde boğdurulmalarını emretmiştir. Nehirden canlı kurtulan bebekler çoban Faustulus ve karısı tarafından bulunana kadar bir kurt tarafından emzirilerek hayatta kalmışlardır (14).

MS 100'den 400'e kadar, Efes'li Soranus, Bergama'lı Galen ve Oribasius gibi doktorlar sütannelerde bulunması gereken nitelikleri belirtmişlerdir (5). Efes'li Soranus (MÖ 98-MS 138), bebek beslenmesi, diş çıkarma, sütanne seçimi, bebek bakımı, yenidoğanın tuzlanması, çocuk hastalıkları gibi annelik sanatıyla ilgili en az 23 bölümü içeren doğum ve jinekoloji üzerine bilimsel inceleme eserini yazmıştır. Soranus aynı zamanda bu kitapta anne sütünün kalitesini ölçen ilk tırnak testinden söz etmiştir. Bu testte bir damla anne sütü tırnak yüzeyine damlatılır; süt sulu ise tırnak yüzeyinden parmağa doğru akar, yeteri kadar kaliteli ise parmak aşağı yönde ters çevrildiğinde dahi süt tırnak yüzeyinden akmayacak kıvamda olur. Soranus bu kitapta, daha önce eski Hintli yazarların da belirttiği gibi ilk altı ay bebeğin emzirilmesini sonrasında eklemek kırıntıları, seyreltik şarap, çorba ve yumurta gibi ek gıda ilavesini önermiştir. Bu kitap sonraki 1.500 yıl prototip (ilk örnek) olarak kullanılacaktır (14).

Bergama'lı Galen (MS 130-200) sütannelere, bebekleri kundaklama, sallama ve onlara ninni söyleme konularında danışmanlık yapmıştır. Onun temel prensipleri yüzlerce yıldır doğal dünyanın temel elementlerini oluşturan hava, ateş, toprak ve su gibi soğuk, sıcak, kuru ve nem kavramlarına dayanmaktaydı. Bu elementlerin her biri bir eyleme ya da insan fizyolojisinde bir etkileşime karşılık gelmekteydi. Galen buna göre vücut sıvıları ve mizah arasında bir kombinasyon oluşturdu. Antik fizyolojiye göre; kan-sıcak ve nemli-mutluluk, balgam-soğuk ve nemli-sakinlik, sarı safra-sıcak ve kuru-öfke, siyah safra-soğuk ve kuru-melankolik/üzüntülü mizah ile eşleşmişti. Buna göre çocukların ilk başta sakin oldukları, büyüdükçe sinirli oldukları ve tedavi edilmeleri gerekiyordu. Galen'e göre, doğa çocuklar için mükemmel, şifalı bir besin yapmıştı, bu da annesinin sütüydü. Anne sütü beyaz, homojen ve uygun içerikte, temiz ve kullanıma hazır, hoş koku ve tada sahip bir besin kaynağıydı (14).

Romalı hekim Oribasius (MS 320-403) sütannelerin süt akışını arttırmak için göğüs ve omuz hareketleri tarif etmiştir. Paulus Aegineta (M.Ö. 625- 690) ise bebek beslenmesi ile ilgili yedi kitap yazmıştır. Bu kitaplar tarihte ilk olma özelliği taşımaktadır. Sütanne seçerken 25 ila 35 yaş arasında olmasına, yakın zamanda bir erkek çocuk doğurmuş ve memelerinin iyi durumda olmasına dikkat edilmesini tavsiye etmiştir. Sütannenin emzirirken tuzlu ve baharatlı yiyeceklerden uzak durmasını, sefalet içindeki ortamlarda bulunmamasını ve düzenli egzersiz yaparak kol ve omuzlarını geliştirmesini önermiştir (15).

Roma toplumunda anne sütü bebeğin sadece bedensel gelişimi için değil zihinsel ve kişisel gelişimi açısından da son derece önemli ve kutsal olarak görülmüştür. Bebeklerin ilk 6 ay emzirmesi zorunlu kılınmış, 1,5-2 yaşından sonra süten kesilmesi öngörülmüştür (6). Romalı filozof Favorinus annenin memelerini "bedenin kutsal pınarı ve insan soyunun besleyicisi" olarak tanımlamıştır. Bebeğin düzgün konuşması ve kişilik gelişimi için de anne sütünün etkili olduğunu savunmuştur. Hem annenin karakterinin hem de sütünün yapısının büyük önem taşıdığı, sütle birlikte emziren kişinin yapısal ve kişilik özelliklerinin bebeğe geçtiğini savunmuştur. Roma'da, annenin kendi bebeğini emzirmesi önerilse de doğum sırasında annenin ölmesi veya hastalanması durumunda yeni doğan bebekleri emzirmek için Yunan anneleri sütanne olarak kullanılmışlardır. Yunan bir sütanne tarafından emzirilirse, bebeğin her

dili öğrenilebileceği düşünülmüştür. Soranus Bebeğin bedensel ve kişisel gelişimi üzerindeki etkisi bakımından sütanne seçilirken de fiziksel özelliklerine ve karakterine (tahammülü/sabır, psikolojik direnci vb.) dikkat edilmesinin önemini vurgulamıştır (18). Filozof Favorinus anne sütünü; anneden bebeğe geçen kan olarak görmüş, doğanın döngüsünde önce karında dolaşan kanın doğumdan itibaren yoğun hava ve ısının etkisiyle beyazlaştığı annenin memelerinde dolaşmaya başladığı ve yenidoğan bebeğin yaşamaya için annenin memesinden aktığını düşünmüştür. Sperme ve yumurtanın, bebeğin bedeninin ve zihninin benzerliklerinin şekillenmesinde etkili olması gibi anne sütünün de aynı derecede etkili olduğunu vurgulamıştır.

Annenin kendi bebeğini emzirmesi önerilse de eski Roma'da, yeni doğan bebeklerin farklı kadınlar tarafından emzirilmesinin onları daha dirençli yapacağına inanılmış, ancak sütannenin mutlaka Yunan olması gerektiği belirtilmiştir. Yunan bir sütanne tarafından emzirilirse, bebeğin her dili öğrenilebileceği düşünülmüştür (6). Ancak Romalı filozof Marcus Tullius Cicero (M.Ö.106-M.Ö.43) bebeğin mutlaka annesi tarafından emzirilmesi ve büyütülmesi gerektiğini savunmuş, Romalı tarihçi Gaius Cornelius Tacitus (M.Ö.56- M.S.117'den sonra) ise Roma'daki bozulmanın sebebini bebeklerin anneleri tarafından emzirilmemelerine bağlamıştır. Hatta annelerin, çocuklarını emzirmeyi reddetmesinin bir çöküş işareti olduğu ve toplumun istikrarını tehlikeye attığını belirtmiştir. Dolayısıyla hem Cicero hem de Tacitus emzirmenin sevgiye dönüşecek ilk aile bağını oluşturduğu ve bebeklerin anneleri tarafından emzirilmeleri gerektiğini savunmuşlardır (6,18).

1.7. Orta Çağ Döneminde Emzirme ve Anne Sütü

Orta Çağ döneminde, kadın memesi kutsal bir nesne olarak kabul edilmiş ve emzirmeye annelik imajının yanı sıra dini bir rol de verilmiştir (17). Emzirme kavramı çoğunlukla Hz. Meryem bebek İsa'yı emzirirken onu şefkatli bir şekilde kucaklamasıyla tasvir edilmiştir. Hz. İsa'nın kanından sonra gelen en kutsal ve en mucizevi sıvının Hz. Meryem'in sütü olduğuna inanılmış, bu imaj dönemin sanat eserlerine de yansımıştır (17). Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı emzirmesi, onun koruyan, iyileştiren ve besleyen yönü olarak resmedilirken aynı zamanda maneviyatin da sembolü olmuş ve bu 'Maria Lactans' olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde emzirme metaforik olarak kullanılmış, Hz. Meryem'in memesi başka bir kadının memesinden daha fazla görüntüde resmedilmiştir (17).

Orta Çağ'da, Batı'da kadınların yoksulluk nedeniyle sütanneye para verecek güçleri olmadığından anneler evde ve tarım işlerinde çalışırken hem çalışıp hem de bebeklerini emzirmeye devam etmişlerdir (6). Emzirmenin sadece bebek için değil, anne için de faydalı olduğu düşünülmüş, annenin hem fiziksel hem de psikolojik sağlığına iyi geldiğine inanılmıştır. Bu dönemde yazılan birçok öyküde çocuğunu sütanneye veren anneler kınanmış, hatta bebeklerini emzirmeyen anneler bencil, duyarsız ve zalim olarak nitelendirilmiştir. Bebeğini kendi sütü ile besleyen anneler ise 'iyi anne' olarak betimlenmiştir (18,19).

1.8. Rönesans 15-16.yy. Emzirme ve Anne Sütü

Bu dönemde meme sadece emzirme işlevi için gereken kutsal bir nesne olmaktan ziyade cinsel bir obje olarak da anılmaya başlamıştır. Zengin ve varlıklı anneler memelerinin sarkması ya da bozulmasını engellemek için

çocuklarını emzirmemişler ve sütanne kullanmışlardır, sütanne seçiminden de sadece anneler sorumlu olmuştur. Zengin ve soylu annelerin kendi bebeklerini emzirmeleri için tuttuğu sütanneler zamanla bir takım ayrıcalıklara sahip olmuş ve ailelerle birlikte yaşamaya başlamışlardır (6,19). Ancak bir süre sonra sütanne ailelere çok fazla maddi yük getirmeye başlamış ve çocuklar iki yaşına kadar taşraya sütannelerin yanına gönderilmiştir. Çocukların sütannelere gönderilmesi ve sütanneliğin yaygınlaşması sonucu ve hayvan sütü ile beslenmenin gündeme gelmesiyle birlikte Avrupa'da bebek ölümlerinin arttığı gözlenmiştir. Bu durum rahipler, doktorlar ve toplumun önde gelen kişileri tarafından eleştirilmiş, özellikle Almanya ve İngiltere'de Protestan reformcular emzirmenin reddini günah olarak ilan etmişlerdir (6, 17, 20). Yüksek aristokrat sınıfa mensup olmayan ve kendi çocukları için karısından sütanne tutmasını isteyen Montaigne bile 'Denemeler' kitabında (1580-1590) "Bu kadar önem verdiğimiz bu doğal sevginin (anne baba sevgisi) ne kadar zayıf kökleri olduğunu deneylerimizden çıkartmak kolay. Azıcık bir para karşılığında her gün annelerden öz çocuklarını koparıp onlara kendimizinkileri baktırıyoruz; onların, kendi çocuklarını, bizim çocuklarımızı emanet etmeyeceğimiz cılız bir sütanneye veya keçiye terk etmelerini sağlıyoruz" şeklinde dile getirmiştir (21).

Thomas Phaer (1510-1560) "The Book of Children" isimli pediatri kitabında, sütanne seçme ölçütlerinden, sütün kalitesini test eden tırnak testinden ve anne sütünü arttıran şeylerden bahsetmiştir. Ayrıca Phaer emzirme yoluyla ahlak ve mizacın anneden bebeğe geçtiğini, bu nedenle bebeklerin kendi annelerinin beslemesi gerektiğini savunmuştur (14).

Thomas Muffet (1553-1604) ise "Health Improvement" kitabında anne sütünün tıbbi yönüne dikkat çekmiş ve anne sütünü beyaz kan olarak ifade etmiştir. Aynı zamanda anne sütünün sadece bebekler için değil hasta erkek ve kadınlar için de oldukça şifalı olduğunu savunmuştur. Thomas Muffet aynı kitapta, bebeklerin hayvan sütü ile beslenmesine de karşı çıkmıştır (14).

Simon de Vallambert, 1565 yılında yazdığı "De la Maniere de Nourrir et Gouverner les Enfants des leur Naissance" yazısında doğumdan üç ay sonra keçi veya inek sütü verilmesini önermiş ve frenginin emzirme yoluyla anneden bebeğe geçtiğini belirten ilk kişi olmuştur (14).

1.9. On yedi ve On sekizinci Yüzyılda Emzirme ve Anne Sütü

Bu dönemde pediatri alanında öncü katkılarda bulunan Fransız cerrah Jacques Guillemeau'nun (1550-1613) Londra Medical Collage kütüphanesinde bulunan en eski ders kitabı "The Nursing of Children" isimli kitapta sütanne kullanımına karşı çıkmış, emzirmenin önemini ve biyolojik annesinin çocuğa bakması gerektiğini savunmuştur. Aynı kitapta sütanneliğin anne-çocuk arasında sevgiyi kesintiye uğrattığını, sütannenin olumsuz özelliklerinin bebeğe geçebileceğini, sütannedeki bulaşıcı bir hastalığın önce çocuğa, daha sonra ebeveynlere bulaşabileceğini ve sütannenin kendi vücudundaki kusur/kusurların (genetik geçişli hastalıklar gibi) bebeğe geçebileceği risklerinden söz etmiştir (22). Alman bir doktor olan Michael Etmüller'in (1644-1683) ölümünden sonra 1703'de İngilizce olarak basılan "Etmüller Abridged" kitabında, önceki dönemlerde yasak bir uygulama olan kolostrum sürecinde bebeğin emzirilmesi gerekliliğini ilk kez savunan kişi olduğu görülmektedir (22).

Düşünceleri ile Fransız Devrimi'nde etkili olan Cenevreli filozof ve yazar Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) bu dönemde sütanne kullanımına karşı çıkmış ve bebeklerin anneleri tarafından emzirilmesini savunmuştur. Sütanne kullanımının, bu yüzyılda ise, sanayi devriminin gelişmesiyle birlikte pastörize sütler yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak "formül mama" üretilmeye başlanmış ve ilk olarak 1865 yılında Profesör Von Liebig inek sütü, un, potasyum bikarbonatı karıştırarak ilk bebek maması formülünü geliştirmiştir. Bu yüzyılda Avrupa'da sanayi devrimiyle birlikte, insanlar kırsal alandan kentsel alana göç etmişler ve kadınlar çalışma hayatına girmişlerdir. Sosyal yaşamın değişmesiyle birlikte çalışan anneler yalnızca günün birkaç saatini bebekleriyle birlikte geçirmeye başladıkları için, bebeklerini formül mama ile beslemeyi tercih etmişlerdir (15,20).

1.10. On dokuzuncu Yüzyılda Emzirme ve Anne Sütü

Anne sütüne tek alternatif besin kaynağı 19.yy'dan önce hayvan sütü, "pap" ya da "papa" gibi su ve süttan yapılan ek gıdalar iken, bu yüzyılda ise, sanayi devriminin gelişmesiyle birlikte pastörize sütler yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak "formül mama" üretilmeye başlanmış ve ilk olarak 1865 yılında Profesör Von Liebig inek sütü, un, potasyum bikarbonatı karıştırarak ilk bebek maması formülünü geliştirmiştir. Bu yüzyılda Avrupa'da sanayi devrimiyle birlikte, insanlar kırsal alandan kentsel alana göç etmişler ve kadınlar çalışma hayatına girmişlerdir. Sosyal yaşamın değişmesiyle birlikte çalışan anneler yalnızca günün birkaç saatini bebekleriyle birlikte geçirmeye başladıkları için, bebeklerini formül mama ile beslemeyi tercih etmişlerdir (15,20).

Bu dönemde yapılan bilimsel araştırmalar, bebek beslenmesindeki sorunlara ve özellikle inek sütlerindeki mikroorganizmalara ve bunların bulaş yollarına dikkat çekmiştir. Pasteur ve Koch' un keşifleri doğrultusunda, sütün yeterli kaynatılması ile bebeklerin biberonla beslenmesinin daha güvenli olduğu dile getirilmiş, böylece bebek mamasının anne sütüne alternatif olarak kullanılmasına devam edilmiştir (6).

Mamayla beslenmeye bağlı hijyen problemleri de ortaya çıkmıştır. Bu problemlerle birlikte 19.yüzyılın başlarından itibaren temizliği ve kullanımı daha kolay cam biberonlar üretilmiş, ancak hijyen problemi büyük oranda devam etmiştir. Sadece hijyen problemleri değil, D vitamini başta olmak üzere diğer önemli vitaminlerce yetersiz olan bebek mamalarının tüketilmesi raşitizm, büyüme-gelişme geriliği olmak üzere pek çok yeni hastalıkların da ortaya çıkmasına neden olmuştur (23).

1.11. Yirminci Yüzyılda Emzirme ve Anne Sütü

Yirminci yüzyılın ilk üçte ikilik kısmında, biberonlar kadın özgürlüğü ve modern anneliğin simgesi haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Kadın Hakları Hareketi'nin yanlış değerlendirilmesi sonucu emzirmenin önemi iyice unutulmaya başlanmış ve buna paralel olarak da bebek mamaları tüm toplumlar tarafından bebek beslenmesinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (20). Bu yıllardan itibaren süt yerine geçen ürünlerin üretimi ve bu ürünlerin endüstri ve tıp çevresinde tanıtımı yaygınlaştırılmış, biberon ve mama ile beslenme büyük kazançlar getiren bir sektör haline gelmiştir. Sadece anneler değil Tıp camiası da, bebeklerin biberon ve mama ile beslenmesinin savunucusu olmuştur. Bu süreçte bilim adamları bile anne sütünü kötülemiş, yetersizliğini göstermek için bilimsel araştırmalar yapmış ve mamalarla ilgili çalışmaları gururla sunmuşlardır (20).

İlerleyen dönemde özellikle mama ile beslenen çocukların mortalite oranlarının yüksek bulunması ve bebeklerin enfeksiyona bağlı ishaller nedeni ile ölmesi emzirmenin ve anne sütünün önemini bir kez daha gündeme

getirmiştir. Annelerin bebeklerini emzirmeleri teşvik edilmiş, uluslararası birçok kuruluş emzirme ve anne sütünün yararlarına ilişkin çeşitli bildirgeler yayınlamıştır. ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), 1919 yılında annelere günde iki kez, yarımşar saat emzirme izni vermeyi onaylamış, annelere doğumdan sonra izin verilmesi ve maaşının ödenmesi 100'den fazla ülkenin katılımıyla kabul edilmiş ve ülke politikalarına bağlanmıştır. Böylece hem annenin hem de bebeğin hakları yasal olarak güvence altına alınmıştır. UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund) ve DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) gibi kuruluşlar her fırsatta biberon ve mama ile beslenme yöntemlerinden vazgeçilmesini ve bebeklerin doğumdan itibaren iki yıl emzirilmesini teşvik etmiştir (24).

1.12. Yirmi Birinci Yüzyılda Emzirme ve Anne Sütü

Geçmiş dönemlerde bebeklerin anne sütü yerine formül mamalar ile beslenmesi sonucu bebeklerde birçok sağlık sorunları ortaya çıkmıştır. Bebeklerdeki beslenme bozuklukları, enfeksiyon hastalıklarının yaygınlığı ve mortalitenin artması özellikle 1970'li yıllardan sonra emzirme ve anne sütüne olan ilgiyi arttırmıştır. 1978 yılında Amerikan Pediatri Akademisi tarafından, anne sütü ve emzirmenin önemi kabul edilmiş, anne sütü konusundaki araştırmalara ağırlık verilmiştir (20).

Yapılan çalışmalarla, anne sütünün birçok enfeksiyona, atopik dermatit, astım, obezite, tip 1 ve tip 2 diyabet, çocukluk çağı lösemi, ani bebek ölüm sendromu (SIDS) ve nekrotizan enterokolit gibi hastalıklara karşı koruduğu ve bebeklik döneminde anne sütü ile beslenen çocukların anne sütü ile beslenmeyenlere göre daha yüksek IQ sahibi olduğu uzun süreli bilimsel çalışmalarla kanıtlanmıştır. Özellikle son yıllarda, kanıta dayalı bu bilgiler ışığında, gelişmiş ülkelerde anne sütünün önemi giderek artmış, bebek ve anne için en faydalı besinin anne sütü olduğu gerçeği hızla yayılmıştır (20,25).

Bebek ve çocuk sağlığı açısından anne sütüyle beslenmenin önemi tüm dünya ülkeleri ve otoriteler tarafından da kabul edilmektedir. DSÖ (2017), Amerikan Pediatri Akademisi (2012), Neonatoloji Hemşireleri Ulusal Birliği (2015) ve Yenidoğan Hemşireleri Ulusal Birliği (2015), yenidoğanların ilk altı ay yalnızca anne sütü ile beslenmesini ve iki yıl boyunca emzirilmesini önermektedir.

2. Sonuç ve Öneriler

İnsanlık tarihi boyunca, geçmişten günümüze, bebeklerin anneleri tarafından emzirilmesinin gerekliliği ve anne sütünün yaşamsal önem taşıdığı bilinmektedir. Bu makalede de tüm zamanlarda anne sütü ve emzirmenin tarihsel süreçteki yeri ve önemi açıklanmıştır. Bazı dönemlerde anne sütü, sütanne, hayvan sütü ile beslenme arasında büyük ikilemler yaşanmış ve anne sütü önemini yitirerek bebek beslenmesinde formül mamaların kullanılmıştır. Bu uygulamaların sonucunda da, anne ve bebek sağlığının üzerindeki olumsuz etkileri acı tecrübeler ile öğrenilmiştir. İlerleyen dönemlerde, 20. yy. ve 21. yy 'da başlayıp günümüze değin yapılan çalışmalarla ise, anne sütünün bebek için tartışmasız en iyi ve güvenilir besin kaynağı olduğu başta sağlık profesyonelleri olmak üzere tüm toplumlar ve sağlık otoriteleri tarafından kabul edilmiştir.

3. Alana Katkı

Bebek ve anne için en faydalı besinin anne sütü olduğu gerçeği başta hemşireler olmak üzere tüm sağlık profesyonelleri tarafından kabul edilmektedir. Derleme türündeki makalemizin konusuna ilişkin hemşirelik alanında Türkiye'de daha önceden yapılan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu sebepten dolayı makalemizin literatüre katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Çıkar Çatışması

Bu makalede herhangi bir nakdi/ayni yardım alınmamıştır. Herhangi bir kişi ve/veya kurum ile ilgili çıkar çatışması yoktur.

Yazarlık Katkısı

Fikir/Kavram: HBL; **Tasarım:** DY; **Denetleme:** HBY; **Kaynak ve Fon Sağlama:** DY, HBL; **Malzemeler:** DY, HBL; **Veri Toplama ve/veya İşleme:** DY, HBL; **Analiz/Yorum:** DY, HBL; **Literatür Taraması:** DY; **Makale Yazımı:** DY; **Eleştirel İnceleme:** DY, HBL.

Kaynaklar

1. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Beslenme ve Fiziksel Aktiviteler Daire Başkanlığı. Anne Sütü. Ankara; 2008 Available from: <http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/A%207.pdf> Erişim Tarihi:18.09.2019
2. Gür E. Anne sütü ile beslenme. Türk Ped Arşivi. 2007 ; 42: 11-5.
3. Onbaşı Ş, Duran R, Çiftçim AN, Vatansefer Ü, Acunaş B, Süt N. Doğum öncesinde anne adaylarına verilen anne sütü ve emzirme eğitiminin emzirme oranına ve süresine etkisi. Turk Ped Arş 2011;46: 75-80.
4. Güneş EF. Anne Sütünün Bioaktif Bileşenleri. Türkiye Klinikleri J Nutr Diet- Special Topics. 2017; 3 (2): 101-10
5. Uva AB, Preston W. Breasts are for feeding: An anthropological, archaeological examination of breastfeeding (ANT 461, 462) Senior Project: California Polytechnic State University; Social Sciences Department College of Liberal Arts; 2011. 4 p.
6. Papastavrou M, Genitsaridi SM, Komodiki E, Paliatsou S, Kontogeorgou A, Iacovidou N. Breastfeeding in the Course of History. J Pediatr Neonatal Care. 2015 Sep; 2(6): 00096.
7. ancient.eu [Internet]. Venus Figurine; 2017. [cited 2017 July 7] Available from: <https://www.ancient.eu/image/6865/the-venus-of-willendorf/> Erişim Tarihi:08.10.2019
8. Konner M, Worthman C. Nursing Frequency, Gonadal Function and Birth Spacing among! Kung Hunter-Gatherers. Science. 1980 Feb; 07 (4432): 788-791.
9. Weaver LA. Short history of infant feeding and growth. Early human development. 2012 March; 88: 57-59.
10. huffpost.com [Internet]. Science; 2013 Neanderthal Breastfeeding Habits Revealed by Analysis of Prehistorical Tooth. Available from: https://www.huffpost.com/entry/neanderthal-breastfeeding-prehistoric-tooth_n_3321809. Erişim Tarihi: 15.08.2020
11. Yılmaz C, Taşpınar A. Doğum sonrası erken dönemde ebeveynlere verilen emzirme eğitiminin bebeklerin ilk altı ay anne sütü alma durumu. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 2017; 6(3): 25-34
12. Doolan P. Nursing times. History Today 2008 Dec; 58(12): 35-40.
13. Ünal A. Amazonların eski Anadolu kökenleri hakkında yeni kaynak ve gözlemler. The Journal of MCRI. 2013; 21-32.
14. Wickes IG. A History of infant feeding. Part I. Primitive peoples: Ancient works: Renaissance writers. Arch Dis Child. 1953 Apr; 28(138):151-8.

15. Radbill S. Infant feeding through the ages. Clin Pediatr (Phila). 1981 Oct; 20: 613-621.

16. Kalaycıoğlu S. Roma yazınında emzirme: Anne sütünün bebeğin bedensel ve zihinsel gelişimine etkisi. DTCF Dergisi. 2016 Dec; 56 (2): 319-331.

17. Moran G, Gilad J. From folklore to scientific evidence: Breast-Feeding and wet-nursing in Islam and the case of non-puerperal lactation. Int J Biomed Sci. 2007 Dec; 3(4): 251-257.

18. Türkdoğan Ö. Ana Akım Medyada Annelik Miti. Kadın Araştırmaları Dergisi. 2013 Şubat; 13: 35-59

19. Akçiçek E, Ekşioğlu B A. (2017). Anne sütünün tarihçesi. İçinde: Turfan ÇE, editör. Anne sütü ve emzirme. Birinci Baskı: Ankara; 2017.p. 39-49.

20. Yurdakök M. Doğa ve insan tarihinde anne sütü. İstanbul: Wyeth İlaçları A.Ş. Bilimsel Yayınları: 1996. 73 p

21. Badinter E. Annelik sevgisi 17. Yüzyıldan günümüze bir duygunun tarihi. İstanbul: AFA Yayıncılık; 1992. 46 p

22. Wickes IG. A History of infant feeding. Part II: Seventeenth and eighteenth centuries. Arch Dis Child. 1953 Jun; 28(139): 232-240.

23. Wickes IG A History of infant feeding. Part III: Eighteenth and nineteenth century writers. Arch Dis Child. 1953 Aug; 28(140): 332-340.

24. United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF). 1-7 Ağustos Dünya Emzirme Haftası; 2016. Available from: https://www.unicefturk.org/yazi/haber_annesutu Erişim Tarihi:15.06.2020

25. Yüzügüllü AD, Aytaç N, Akbaba M. Annelerin ilk altı ay sadece anne sütü verme durumlarına etki eden etmenlerin incelenmesi. Turk Pediatr Ars. 2018 March; 53: 96- 104.